

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20494> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Hoeven, Regina van der

Title: Het succes van een kwaliteitskrant : de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad

Issue Date: 2012-11-01

Samenwerking en ‘sabotage’. Voorspel van de fusie

7.1 Redactionele samenwerking

•

7.2 De politieke redactie

•

7.3 Correspondent te Bonn

•

7.4 De ‘Plasmolen-putsch’. Stijkels greep
naar de macht

7.1

Redactionele samenwerking

De telex-kamer van de NDU aan de West-Blaak. Vanaf de oprichting van de NDU in 1964 was het de bedoeling dat het Handelsblad en de NRC op het gebied van de nieuwsvoorziening zouden gaan samenwerken.

Een van de adviezen van J. Walter Thompson die de directie en hoofdredactie van het Handelsblad ter harte hadden genomen, was het creëren van 'rumour around the brand'. Zo werd er soms open huis gehouden: opinieleiders, kunstenaars, schrijvers, politici en journalisten van andere kranten werden uitgenodigd voor een ontvangst in het gebouw van Cuypers, dat zich daar met zijn grote hal, trappenhuis en gangen uitstekend voor leende. Tijdens zo'n ontvangst zaten de hoofdredacteurs Hofland en Spoor samen op een tafel in de hal, enigszins baldadig van de drank, die bij deze gelegenheden geschonken werd. Arie de Kool, redacteur wetenschap en techniek van de NRC, had het ongeluk langs de tafel te lopen en het mikpunt te worden van een grap. Of Hofland hem nu om een vuurtje vroeg voor zijn sigaret en hem vervolgens sommeerde door te lopen met een 'Ingerukt, mars!' zoals Spoor zich herinnert, of dat Hofland de wetenschapsredacteur toevoegde: 'Wat je in je kanarieboekjes leest, moet je niet in de krant zetten,' zoals Hofland zelf bijstaat, De Kool voelde zich ernstig beledigd. Op het thuisfront deed hij zijn beklag bij de hoofdredactie, die het incident hoog opnam. Heldring hing de volgende morgen spinnijdig aan de telefoon, herinnert Spoor zich.¹ Hofland was bereid zijn excuses te maken, waardoor de gemoederen in Rotterdam weer tot bedaren kwamen.

De schoffering van De Kool door Hofland was tekenend voor de verhouding tussen de beide kranten aan het einde van de jaren zestig. Maakte men zich bij het Handelsblad vrolijk om de stijve NRC, bij de NRC vond men zulke grapjes ongepast en had men in het algemeen weinig waardering voor de losbollen van het Handelsblad. Over en weer was er onmin en onbegrip, maar vooral ook desinteresse. Op beide redacties was men gericht op het redden van de eigen krant en hield men zich met de concurrent uit eigen stal nauwelijks bezig. Toch hadden de twee kranten sinds zij deel uitmaakten van hetzelfde concern wel met elkaar te maken. Bij de oprichting van de NDU in 1964 was door de directies namelijk een bepaalde mate van redactionele samenwerking voorzien. Volgens een rapport dat beide directies in aanloop naar de fusie van de bedrijven opstelden, zou deze samenwerking 20 procent op de redactiebudgetten besparen.²

Wat moest de redactionele samenwerking behelzen? Uitgangspunt van de directie en hoofdredacties was dat het eigen karakter van de kranten

er niet door mocht worden aangetast.³ Dat gevaar was het minst groot bij samenwerking op het gebied van de nieuwsvoorziening: waarom zou iets dergelijks als een jaarverslag van een bedrijf voor elke krant apart worden samengevat? Hier leek een grotere efficiency mogelijk die niet ten koste ging van het eigen karakter van de kranten. Daarnaast was het de bedoeling dat de twee kranten correspondenten zouden gaan delen, zowel in het binnenland als in het buitenland.

De samenwerking tussen beide bladen die na 1964 – zij het moeizaam – op gang kwam, betekende een confrontatie van twee culturen: die van het zich vernieuwende Handelsblad en die van de veel minder door de beweging van de jaren zestig aangeraakte NRC. Paradoxaal genoeg waren het juist de redacteuren die voor beide kranten gingen werken, en daarmee dus de eenvormigheid van de kranten bevorderden, die de verschillen tussen beide bladen markeerden. Van eenzelfde correspondent of redacteur werden namelijk vaak heel verschillende artikelen in de twee kranten opgenomen. De afwijkingen weerspiegelden het verschil in politieke koers en journalistieke stijl tussen het Handelsblad en de NRC, zoals we in het navolgende zullen zien.

De twee hoofdredacties was bij de oprichting van de NDU beloofd dat een deel van het met integratie bespaarde geld aangewend zou worden voor het verbeteren van beide kranten. Dat gebeurde ook daadwerkelijk. Zo werd Eddy Lachman vaste correspondent in Washington voor beide kranten, die zich tot dan toe alleen in New York een medewerker hadden kunnen veroorloven. Lachman was een veelzijdig journalist. Met zijn scherpe analyses was hij altijd een van de gezichtsbepalende redacteuren van de buitenlandrubriek van het Handelsblad geweest. Als reisredacteur was hij vermaard geweest om zijn reportages van literaire kwaliteit; als correspondent in Bonn en Parijs had hij geëxcelleerd dankzij zijn goede contacten. Dat hij nu in Washington werd gestationeerd, was een bewijs van het feit dat de NDU op redactioneel terrein voor beide kranten wel degelijk ook een meerwaarde betekende.

Geur

Bij de oprichting van de NDU in 1964 mocht dan wel besloten zijn door de directies dat de twee redacties tot op zekere hoogte zouden gaan samenwerken, in de praktijk kwam daar aanvankelijk weinig van terecht. Op de jaarlijkse redactievergadering van 1965 stelde Steketee, toen nog hoofdredacteur van het Handelsblad, vast dat 'nog weinig concreets tot

stand gebracht' was op het gebied van samenwerking.⁴ Weliswaar werkten de meeste correspondenten in het binnenland inmiddels voor beide kranten en was er een rechtstreekse telexverbinding tussen beide kranten ingesteld om gegevens zoals beurs- en scheepvaartberichten en examenuitslagen uit te wisselen, maar andere pogingen tot samenwerking waren stukgelopen op weerstand bij de redacteurs. Op het gebied van kerk en onderwijs en op het gebied van sport was er overleg gevoerd over samenwerking, maar in geen van beide gevallen had dat geleid tot integratie van de werkzaamheden.⁵ Over de geringe bereidheid tot samenwerken zei Steketee in zijn toespraak op de redactievergadering: 'Ik weet dat er onder ons zijn die met tegenzin meewerken aan welke uitvoeringsmaatregel ook. Ik weet dat er onder ons zijn, die tegen contacten met onze R'damse confrères een zekere aversie hebben. [...] Een commissaris zei hierover: je moet eerst eens wat aan elkaar kunnen ruiken. Dat de geur steeds even lekker is geweest, wil ik niet beweren. Dat geldt natuurlijk over en weer.' Maar de meeste geuren wennen ten slotte, hield Steketee de redacteurs van het Handelsblad voor.⁶

Dat de directie in Rotterdam niet tevreden was met de voortgang die op het gebied van de redactionele samenwerking was gerealiseerd, laat zich raden. Directievoorzitter Pluygers vond dat de samenwerking veel verder kon gaan zonder dat het karakter van de kranten in gevaar kwam. Wat de financiële en de Haagse redacties betrof, stond hem volledige integratie voor ogen. Op de commissarissenvergadering van 28 juni 1967 stelde Pluygers voorbarig vast dat de financiële berichtgeving vanaf september grotendeels zou worden verzorgd door het Handelsblad. Steketee ontkende onmiddellijk dat dit afgesproken was. Volgens de hoofdredacteur van het Handelsblad was men slechts een zekere arbeidsverdeling overeengekomen op het gebied van het samenvatten van jaarverslagen en het bezoek aan aandeelhoudersvergaderingen. De bezetting van beide financiële redacties zou daardoor met één redacteur kunnen verminderen.⁷

In dezelfde vergadering deelde Pluygers de commissarissen mee dat de Haagse redacties van beide kranten samen waren ondergebracht in het gebouw van Het Vaderland aan de Parkstraat. Pluygers sprak daarbij de verwachting uit dat de gezamenlijke huisvesting de samenwerking ten goede zou komen. Een bezoek van Pluygers aan de Parkstraat was voor hem echter een teleurstellende ervaring. De gezamenlijke redactiezaal bleek door een grote stalen archiefkast in tweeën gesplitst te zijn. Volgens de parlementaire redacteur van het Handelsblad, Pim Waanders – de-

zelfde die begin jaren zestig als binnenlandredacteur bij de NRC werkte –, was dit het werk van de Haagse NRC-redacteuren. Waanders staat nog levendig voor de geest hoe Pluygers bij het zien van de aangebrachte scheiding in woede uitbarstte. Hij hield een tirade over het saboteren van de samenwerking, waarbij hij zijn toorn tot verontwaardiging van Waanders en zijn Handelsblad-collega's ook over hen uitstortte.⁸

7.2

De politieke redactie

De gezamenlijke politieke redactie van de NRC en het Handelsblad was, net als de rest van de Haagse redactie, gevestigd in het pand van Het Vaderland aan de Parkstraat te Den Haag.

De Haagse redacties werden uiteindelijk in het najaar van 1969 geïntegreerd – beide kranten behielden wel een eigen parlementaire redacteur.⁹ De NRC zonder zelfstandige parlementaire redacteur was voor Stempels ondenkbaar. Wat de oudste hoofdredacteur van de NRC echter niet had kunnen tegenhouden was de instelling van een politieke redactie. Bij het Handelsblad bestond al langer de wens om meer aandacht te schenken aan politieke ontwikkelingen buiten het parlement. Tenslotte deden de meest opvallende ontwikkelingen op het politieke vlak zich in die jaren buiten het Binnenhof voor: burgers gingen de straat op om te demonstreren; jongeren probeerden de politiek te beïnvloeden met sit-ins en bezettingen; partijen werden met interne opstanden geconfronteerd en nieuwe partijen werden opgericht. Stempels wilde de partijpolitieke ontwikkelingen het liefst negeren – hij stond op het standpunt dat pas als een mening in het parlement werd verkondigd deze voor de krant van belang was. Maar met goedvinden van zijn collega-hoofdredacteur, Heldring, werd besloten binnen het kader van de NDU een politieke redactie op te richten. Terwijl de twee Haagse redacties van beide kranten werden samengevoegd, werd de samengevoegde redactie dus tegelijkertijd met twee redacteurs in een nieuwe functie uitgebreid. Wederom een illustratie van het feit dat de NDU niet alleen samenwerking omwille van bezuiniging betekende, maar ook samenwerking omwille van verbetering.

Voorbode

Als chef van de politieke redactie werd J.J. Vis aangetrokken, parlementair redacteur van de GPD. Voor die redacteurs die sterk hechtten aan het zelfstandig voortbestaan van de eigen krant, was zijn komst een signaal van naderend onheil: Jan Vis was de eerste redacteur die door zowel het Handelsblad als de NRC werd aangenomen. Als zodanig was hij een voorbode van de fusie. Vooreerst zou hij met zijn artikelen echter vooral de verschillen tussen het Handelsblad en de NRC accentueren.

Vis was al zeventien jaar journalist en had dertien jaar ervaring aan het Binnenhof. Hij had het kandidaatsexamen rechten behaald en wilde doorstuderen, maar daar had men bij de GPD bezwaar tegen, wat voor Vis een belangrijke reden was om elders te solliciteren.

Bij het sollicitatiegesprek in Amsterdam met Hofland en Spoor klikte het meteen. In Rotterdam, waar Vis sprak met een beleefde maar afstan-

delijke Heldring, was dat minder het geval. Hier werd hem te verstaan gegeven dat hij als chef van de politieke redactie niets over de parlementaire redacteuren te zeggen zou hebben. Stempels was niet bij het sollicitatiegesprek aanwezig, wat opvallend was, aangezien hij als hoofdartikel-schrijver over de politieke lijn van de krant ging, zijn deskundigheid bij uitstek de binnenlandse politiek betrof en hij daarbij ook nog verantwoordelijk was voor de redactionele samenwerking met het Handelsblad. Vis herinnerde zich niet Stempels ooit werkelijk te hebben gesproken; het was Heldring die bij de NRC naar zijn stukken keek. Stempels onthield zich kennelijk van een confrontatie met een redacteur die een functie had die in zijn ogen niet hoorde te bestaan.

Met Vis was niet alleen een ervaren kracht binnengehaald, maar ook een man met moderne opvattingen over politiek en staatsinrichting. Was voor Stempels, zoals hij zelf altijd zei, het parlement heilig, Vis zag het als de plek waar nog wat werd nagekaart nadat tijdens de formatie de werkelijke onderhandelingen tussen de partijen al gevoerd waren. Begin 1967 had Vis zich aangesloten bij D'66, de partij die een programma van staatsrechtelijke hervormingen propageerde dat volgens Stempels de bijl legde aan de wortels van het parlementaire stelsel.¹⁰

Als tweede man van de politieke redactie werd Th.W. Westerwoudt aangenomen, die tot dan toe als redacteur en documentalist werkzaam was geweest op het partijbureau van de KVP. De KVP-achtergrond van Theo Westerwoudt leek Vis een goede aanvulling op zijn eigen D'66-contacts. Dat de hoofdredacteuren – met uitzondering van Stempels waarschijnlijk – geen bezwaar maakten tegen een politiek redacteur die gelieerd was aan D'66 en een tweede man die afkomstig was van het partijbureau van de KVP tekent de afstand die aan het ontstaan was ten aanzien van de 'eigen' VVD.

De kersverse politieke redactie kreeg een oude telexmachine waarop een knop zat met de stand 'Amsterdam', de stand 'Rotterdam' en een stand voor beide kranten. De verschillende standen werden vaak gebruikt, want de twee kranten hadden uiteenlopende wensen. Konden Vis en Westerwoudt aan de NRC nog lange, ingewikkelde en diepgravende stukken kwijt, voor het Handelsblad moest er meestal een kortere versie worden gemaakt. Bij het Handelsblad was wel meer ruimte voor opiniërende bijdragen.

Vis en Westerwoudt maakten hun nieuwe functie al snel waar met allerlei nieuwe vormen van journalistiek: ze maakten reportages van partijcongressen, volgden verkiezingscampagnes en schreven spraakmakende

interviews met politici. Vis schreef naast analyses ook hoofdartikelen voor het Handelsblad. Maar de belangrijkste bijdrage van de politieke redactie was ongetwijfeld de column van Vis.

Voor de GPD had Vis wekelijks een column geschreven. Hij stelde de hoofdredacties bij zijn aanstelling voor dat in zijn nieuwe functie ook te doen. Bij de NRC reageerde men gereserveerd – columns waren in die krant nog niet gebruikelijk. Maar Hofland en Spoor verwelkomden het idee. Aangezien de rubriek daarmee een feit was, koos men bij de NRC toen eieren voor zijn geld en besloot Heldring de column ook in zijn krant op te nemen – zonder het fotootje van Vis dat het Handelsblad erbij plaatste weliswaar, want er waren grenzen.

De rubriek van Vis verscheen in beide kranten op zaterdag. Vis combineerde de frisse blik van een buitenstaander met de kennis van een insider aan het Binnenhof. Hij belichtte de achtergrond van het nieuws en maakte de lezer bijna spelenderwijs duidelijk hoe de politiek werkte. Hij schreef onderhoudend, met oog voor het detail dat de nieuwe journalistiek kenmerkte. Ook de sfeer van de politiek, en de menselijke factor erin, kon hij goed weergeven.

Status aparte

Toen Westerwoudt in september 1969 aantrad als assistent van Vis, was Vis zelf afwezig, herinnerde Westerwoudt zich. Het was tentamenperiode. Vis liet vanwege zijn studie vaker verstek gaan. Het wekte de jaloezie van collega's zoals parlementair redacteur Waanders, die hem nadroeg dat hij een status aparte voor zichzelf opeiste. Tussen Waanders en Vis boterde het ook om een meer principiële reden niet: tussen hen bestond dezelfde tegenstelling als tussen Stempels en Vis. Waanders was, staatsrechtelijk gezien, een geestverwant van Stempels. Het was Stempels die Waanders in de tijd dat deze binnenlandredacteur bij de NRC was in de vvd had geïntroduceerd. Net als Stempels verfoeide Waanders de staatsrechtelijke hervormingen die D'66 propageerde.

De parlementaire redacteurs, Waanders voor het Handelsblad en mr. P.O. Numans voor de NRC, voelden zich door de politieke redactie in hun territorium bedreigd.¹¹ Het parlement behoorde in hun visie toe aan de parlementaire redacteur. Maar Vis begaf zich in zijn rubriek regelmatig op parlementair terrein. Hij gaf impressies van Kamerdebatten of onderhield de lezer over de gang van zaken in het parlement. Van de kant van de NRC werd dit kennelijk niet gepikt, want de derde column van Vis, die van 20 september 1969, was in die krant drastisch ingekort. Weggela-

ten was de meest pregnante passage, waarin Vis de merkwaardige gang van zaken beschreef rond de verkiezing van de vijfde ondervoorzitter van het presidium van de Tweede Kamer. D'66 was aan de beurt en schoof voor deze functie Anneke Goudsmit naar voren. Zij werd echter niet verkozen. Argument: er zat al een vrouw in het presidium. Ongehoord, zo wilden enkele politici 'achter het rookgordijn' nog wel toegeven, aldus Vis.

Oude partij

Hoewel de columns van Vis opvielen door een redelijke en nuchtere argumentatie en Vis niet zonder meer zijn persoonlijke mening ventileerde, vielen zijn analyses vaak in het voordeel van de vernieuwingsgezinde politiek uit. In vvd-kringen had men moeite met zijn artikelen. Westerwoudt herinnerde zich dat vvd-voorzitter Haya van Someren-Downer haar beklag deed.¹² NDU-commissaris Sidney van den Bergh, die voor de vvd in de Eerste Kamer zat, klaagde in het najaar van 1969 dat veel mensen in zijn omgeving hun abonnement opzegden naar aanleiding van de artikelen van Vis.¹³

Op maandag 9 maart 1970 stond er in het Handelsblad een extra column van Vis die niet in de NRC was opgenomen. Het stuk ging over de vvd, die dat weekend in congres bijeen was geweest. Vis stelde vast dat het die partij op het eerste gezicht goed leek te gaan. Anders dan andere partijen werd de vvd immers niet geconfronteerd met intern verzet. Bij nader inzien bleek volgens Vis echter dat er wel sprake was geweest van oppositie, maar dat deze zich bij haar ontstaan meteen had afgescheiden in D'66. Hierdoor had deze beweging haar heilsame werking op de oude partij gemist. Terwijl de andere partijen door intern verzet tegen de gevestigde partijorde waren veranderd in open partijen waar vrij gediscussieerd kon worden, had de vvd nog steeds 'de habitus van een oude partij'. Was er in uitgangspunten verwantschap tussen de vvd en D'66, de mentaliteit van beide partijen verschilde hemelsbreed. Dat de vergelijking in het nadeel van de oude partij uitviel, was de lezer wel duidelijk: bij de vvd was volgens Vis het woord van de leider nog wet. Dit artikel van Vis beviel de hoofdredactie van de NRC niet; het werd uit de kolommen van die krant geweerd. Stempels was een kritisch, maar loyaal lid van de vvd en stond zeer sceptisch tegenover D'66. Heldring was geen lid meer van de vvd, maar zou enkele dagen later bij de Statenverkiezingen zijn stem wel op die partij uitbrengen en daarvan ook rekenschap in de krant afleggen.

De in het Handelsblad geplaatste, maar door de NRC geweigerde column van de gezamenlijke politieke redacteur belichtte het verschil in politieke signatuur tussen beide bladen: het Handelsblad was aan het eind van de jaren zestig dichterbij D'66 komen te staan, terwijl de NRC nog steeds als een vvd-krant te typeren was.¹⁴ Maar het was niet alleen een kwestie van politieke signatuur; het ging ook om een verschillend soort journalistiek. Vis mengde in zijn columns genres die volgens de wetten van de objectiverende journalistiek strikt gescheiden dienden te worden: hij analyseerde de feiten om ze vervolgens te interpreteren. Dit maakte zijn columns voor het Handelsblad aantrekkelijk, maar voor de NRC gewaagd. En misschien was het verschil tussen de twee kranten ook wel een kwestie van mentaliteit, precies zoals Vis het mentaliteitsverschil tussen D'66 en de vvd had beschreven in zijn omstreden column.

Meningsverschillen tussen de beide hoofdredacties ten aanzien van de stukken van Vis kwamen nog vaker voor dan de oplettende krantenlezer uit de krant kon herleiden. Spoor herinnert zich dat Stempels en Heldring soms aandrongen op het schrappen van een passage waar Hofland en hij geen moeite mee hadden. Vaak verscheen het stuk in de NRC dan uiteindelijk toch ongewijzigd.¹⁵

Correspondent te Bonn

Sytze van der Zee (1939) ging in 1969 als correspondent voor zowel de NRC als het Handelsblad naar Bonn. Foto uit 1984.

Gold voor Vis dat hij als politiek redacteur in dienst van beide kranten het verschil tussen de twee kranten markeerde, hetzelfde kan gezegd worden van sommige correspondenten. Een jaar na de oprichting van de NDU werkten alle correspondenten in het binnenland voor beide kranten. De integratie van de meer prestigieuze correspondenten in het buitenland ging aanmerkelijk stroever. Maar halverwege 1967 hadden de twee kranten alleen in Londen en Parijs nog een eigen correspondent, een luxe die volgens directeur Pluygers niet kon worden gecontinueerd.¹⁶

In Bonn hadden het Handelsblad en de NRC vanaf 1966 dezelfde correspondent. Aanvankelijk was dat de oude correspondent van de NRC, A.F.M. Benz. Benz was van huis uit geen journalist. Hij had deelgenomen aan de Olympische Spelen van 1936 als atleet en was daarna in Berlijn gebleven, waar hij de correspondent van de NRC was gaan assisteren. Toen deze H.J. Noordewier tijdens de oorlog overleed, nam Benz zijn taken waar. Benz maakte zich verdienstelijk met zijn ondergrondse werk tijdens de oorlog, waardoor de NRC zich na de oorlog niet meer met goed fatsoen van hem kon ontdoen. Tijdens zijn decennialange verblijf in Duitsland had Benz een uitgebreid netwerk van belangwekkende contacten opgebouwd, waardoor hij bijzonder goed geïnformeerd was. Hij bracht nieuws dat in geen enkele andere krant verscheen. Veel van de informatie die hij vergaarde, kwam echter nooit in de krant terecht. Van zijn vertrouwelijke gesprekken maakte Benz verslagen die niet voor publicatie bedoeld waren, maar als achtergrondinformatie dienden: Benz informeerde de hoofdredactie met zijn memo's als een diplomaat de minister met zijn geheime codes.

Hofland en Spoor hadden weinig op met deze vertrouwelijke rapporten, die niet voor de lezers bestemd waren, en betreurden bovendien dat er alleen nieuwsberichten en geen reportages over het oostelijke buurland in de krant verschenen. Hier wreekte zich niet alleen Benz' gebrek aan journalistiek talent. Van de NRC kreeg Benz ook andere richtlijnen. Bij het Handelsblad ergerde men zich aan deze 'naar modern-journalistieke opvattingen veelal nutteloze opdrachten van Rotterdamse zijde' die aan de gezamenlijke correspondenten werden gegeven. Het ging om werk dat evengoed of beter door persbureaus kon worden gedaan: verslagen van de Bondsdag, het Congres of de Verenigde Naties. Op verzoeken vanuit Amsterdam om achtergrondkopij over sociale, culturele of religieuze ontwikkelingen en om het kleine 'human touch'-achtige nieuws

kreeg men van correspondenten vaak te horen dat zij het te druk hadden met het politieke nieuws. Bij het Handelsblad wond men zich erover op dat zo ‘Rotterdamse atavismen het Handelsblad minder leesbaar en aantrekkelijk’ maakten.¹⁷ In Bonn werd dit probleem opgelost toen Benz in het najaar van 1969 op initiatief van Spoor werd vervangen door Handelsblad-redacteur Sytze van der Zee.

Uiterste discretie

Het verschil tussen de oude en nieuwe correspondent te Bonn had nauwelijks groter kunnen zijn. Benz was in Bonn onderdeel geworden van het establishment. De jonge Van der Zee was een nieuwsjager voor wie een primeur zwaarder woog dan overwegingen van vertrouwelijkheid. Van der Zee onderscheidde zich niet alleen door zijn grote journalistieke talent, maar ook door zijn enorme werkkraft, zodat met zijn stationering een stroom van nieuwsberichten, reportages en interviews uit Bonn op gang kwam.

Benz werd uit Bonn weggepromoveerd als ‘redacteur in algemene dienst’ en werd als zodanig toegevoegd aan de Haagse redactie. ‘Die slaan we op de prikker,’ was de reactie van Vis – zoals dat met de afgehandelde telexberichten gebeurde.¹⁸ Het was de bedoeling dat Benz in zijn nieuwe functie de hoofdredacties zou gaan informeren over het regeringsbeleid, in het bijzonder waar het de buitenlandse politiek en defensie betrof. Eerst bleef Benz echter nog in Bonn, van waaruit hij zijn vertrouwelijke memoranda bleef schrijven. Als correspondent in Bonn kreeg Van der Zee via de hoofdredactie een afschrift van de verslagen die inhoudelijk voor hem van belang waren.

Tot zijn ongenoegen merkte Benz eind maart 1970 dat de man die in Bonn in zijn voetsporen was getreden gebruik had gemaakt van ‘streng vertrouwelijk materiaal’ uit een van zijn memoranda voor een artikel over Luns, die kandidaat was voor de hoogste post bij de NAVO. Van der Zee werd voor zijn gebrek aan discretie indirect op de vingers getikt door NRC-hoofdredacteur Heldring, die een volgend verslag van Benz doorstuurde aan Van der Zee met de waarschuwing ‘dit verslag als uiterst vertrouwelijk te beschouwen en er op generlei wijze naar te refereren, zelfs niet in je vertrouwelijkste gesprekken’. Een lek zou volgens Heldring resulteren in een onmiddellijk droogvallen van de bron, zoals dat kort tevoren in een vergelijkbaar geval gebeurd was.¹⁹ Moest Van der Zee zich hier aangesproken voelen?

In het stuk dat Heldring stuurde, een verslag van Benz’ ‘streng ver-

trouwelijk gesprek met staatssecretaris Ahlers, stonden nieuwe saillante details rond Luns' kandidatuur. Benz liet de hoofdredacties nu weten dat de bondsregering, net als verscheidene andere regeringen van NAVO-landen, Luns 'een onuitstaanbaar mens' vond, niet het minst om zijn 'schunnige moppen', maar dat er bijna geen regering was die de moed had om tegen hem te stemmen. Dat het allerminst Benz' bedoeling was dat dit soort ontboezemingen in de krant terecht zouden komen, bleek uit zijn aandringen 'wederom op uiterste discretie'.²⁰ Intrigerend is dat Van der Zee bij deze aansporing van Benz in de kantlijn van zijn exemplaar van het memorandum aantekende dat publicatie van de vertrouwelijke informatie op verzoek van 'de hoofdredactie' was geschied. Hier kan Van der Zee niet anders dan de hoofdredactie van het Handelsblad hebben bedoeld. Werd Van der Zee door de hoofdredactie van de NRC dus op de vingers getikt voor het lekken van vertrouwelijke informatie, door de hoofdredacteuren van het Handelsblad bleek hij aangezet tot publicatie van die informatie. Hier stuiten we op een essentieel verschil tussen het Handelsblad en de NRC: werd bij het Handelsblad de primeur vooropgesteld, bij de NRC overheerste voorzichtigheid en legde men de nadruk op vertrouwelijkheid. Stempels verwoordde de filosofie van de NRC ten aanzien van de primeur in december 1968 aldus:

Wij vinden een primeur aardig, maar meer niet. Wij hebben niet de behoefte een primeur een opvallende plaats en aandacht te geven, alleen maar omdat het een primeur is. Wij zullen bovendien nieuws dat wij niet volledig of voldoende betrouwbaar achten, rustig een dag laten staan.²¹

Naar de smaak van de gedreven Van der Zee ontbrak het de redactie van de NRC aan een gevoel van urgentie. Vaak kreeg hij als reactie op zijn voorstellen een gepikeerd: 'Wij moeten niks!' Men had er een meer afstandelijke, beschouwende houding ten aanzien van het nieuws.²² Het fundamentele verschil in journalistieke benadering bleek ook uit de eisen die men stelde aan bronnen. Was voor het Handelsblad 'welingelichte kringen' voldoende, bij de NRC wilde men een stuk meestal pas opnemen als het van officiële zijde was bevestigd. Het resultaat was dat artikelen van Van der Zee die op een prominente plek in het Handelsblad geplaatst werden in de NRC soms niet te vinden waren. Dat Van der Zee vaker de kolommen van het Handelsblad vulde dan die van de NRC lag echter niet alleen aan het verschil in journalistieke benadering, maar ook aan het politiek-inhoudelijke verschil tussen de twee kranten. Zoveel maakt het voorbeeld van de 'Ostpolitik' duidelijk.

Lakmoesproef

Na haar aantreden in oktober 1969 zocht de liberaal-socialistische coalitie onder leiding van bondskanselier Willy Brandt onmiddellijk toenadering tot het Oostblok. De nieuwe bondsregering ging op dit gebied een veel actievere politiek voeren dan voorgaande regeringen. In enkele maanden tijd initieerde zij gesprekken in zowel Moskou en Warschau als Oost-Berlijn.

Het belangrijkste geschilpunt in de verhouding tussen de Bondsrepubliek en haar oostelijke burens vormden de grenzen zoals die na 1945 waren getrokken, en wel in het bijzonder de deling van Duitsland. In de West-Duitse grondwet was het streven naar de hereniging van Duitsland verankerd, wat een volkenrechtelijke erkenning van de DDR uitsloot.

Ook de westerse bondgenoten van de Bondsrepubliek erkenden de DDR niet als zelfstandige staat. Maar aan het einde van de jaren zestig werd de erkenning van de DDR bij progressieve groeperingen een belangrijke eis op het terrein van de buitenlandse politiek. In Nederland werd deze eis bijvoorbeeld naar voren gebracht in het programma van Nieuw Links, 'Tien over Rood'. Zoals in het hoofdartikel van de NRC op 21 april 1969 werd opgemerkt: 'Erkenning van de DDR is tegenwoordig bij uitstek een blijk van vooruitstrevendheid.' Het was de lakmoesproef om vast te stellen wie progressief was. Het is dan ook interessant om de berichtgeving over de 'Ostpolitik' en de erkenning van de DDR die daar mogelijk deel van zou gaan uitmaken te bestuderen: hoe pakte de lakmoesproef uit voor het Handelsblad en de NRC?

Begin 1970, toen de gesprekken van de West-Duitse regering in de Oostblokhoofdsteden gaande waren, zat zowel Benz als Van der Zee nog in Bonn. Benz toonde zich in zijn rapportages sceptisch ten aanzien van de 'zogenaamde Ostpolitik'. Van der Zee daarentegen berichtte opgewonden over de vorderingen van de regering-Brandt in haar toenaderingspogingen tot het Oostblok.

In zijn memorandum van 3 april schreef Benz dat de bondsregering allerminst hoopvol gestemd was over de verdere ontwikkeling van de Ostpolitik. De ontmoeting tussen de bondskanselier en de Oost-Duitse premier Stoph, die kort tevoren in Erfurt (DDR) had plaatsgevonden, bood volgens Benz 'weinig of geen perspectief'. Het ging dan ook om de 'eerste ontmoeting na 20 jr', was de tegenwerping van Van der Zee, die ook dit memorandum van kritisch commentaar in de kantlijn voorzag.

Volgens door Benz geraadpleegde bronnen was Brandt verrast door

de aanvaarding van zijn uitnodiging voor een gesprek met Stoph. Brandt zou tegenover het oosten slechts een 'geste' hebben willen doen, aldus Benz. 'Thans zit hij dik in de moeilijkheden met zijn Ostpolitik, waaruit hij misschien niet zonder kleerscheuren zal komen.' Net als op het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag had men volgens Benz in 'ingewijde kringen in Bonn' de indruk 'dat Brandt weleens zeer veel politieke handigheid nodig zal hebben om zich uit deze situatie te bevrijden'. Van der Zee gaf blijk van een heel andere inschatting. Het woord 'bevrijden' vond hij niet op zijn plaats, want, zo krabbelde hij in de kantlijn: 'Br. wil onderhandelen.'

Wat de erkenning van de DDR betrof, oordeelde Benz resoluut: 'Er is geen sprake van, dat de Bondsregering stap voor stap naar een volkenrechtelijke erkenning van de DDR toe gaat.' Er zou slechts van de *mogelijkheid* van erkenning gesproken zijn 'als een soort lokaas'. Benz beklemtoonde in zijn memo de continuïteit van het buitenlandse beleid van de huidige bondsregering met dat van de Grote Coalitie in de voorgaande jaren. Kortom, de zogenaamde Ostpolitik was niets bijzonders. Volgens Benz was men in West-Duitse regeringskring dan ook 'niet opgetogen over de euforische verhalen van de journalisten over de Ostpolitik en over "de historische" ontmoeting van Erfurt'. Het resultaat, zo besloot Benz zijn vertrouwelijke verslag, zal 'miniem' zijn en ondertussen heeft Brandt 'zich in het gevaar begeven dingen te moeten doen die hij aanvankelijk niet heeft gewild'.²³

Requisitoir

Met 'de euforische verhalen van de journalisten over de Ostpolitik' doelde Benz waarschijnlijk ook op de berichtgeving van zijn directe collega Van der Zee. Vanaf het moment dat Bonn in december 1969 het gesprek met Moskou was aangegaan, had Van der Zee met urgentie verslag gedaan van de toenadering tot het Oostblok. Op 26 januari meldde Van der Zee dat volgens de fractieleider van de SPD, Herbert Wehner, het gesprek met de DDR niet stuk mocht lopen op de onwil de DDR te erkennen.²⁴ Twee dagen later opende de voorpagina van het Handelsblad met een artikel van Van der Zee onder de kop 'Gesprek Moskou loopt gevaar'. De politieke zwaargewicht Egon Bahr, staatssecretaris en vertrouwensman van Brandt, werd naar Moskou gestuurd om de kennelijk vastgelopen onderhandelingen weer vlot te trekken. Van der Zee tekende aan dat Bahr, die tot de duiven binnen de regering-Brandt gerekend kon worden, bereid was tot vergaande concessies aan de DDR om te komen tot een ge-

normaliseerde verhouding. 'Hij zou niet afwijzend staan tegenover een erkenning van de DDR.' De NRC bracht dit artikel sterk ingekort op de buitenlandpagina onder de meer neutrale kop 'Bonn benoemt nieuwe onderhandelaar in Moskou'.

Een week later meldde Van der Zee in het Handelsblad de definitieve doorbraak: 'Bonn acht erkenning van DDR onvermijdelijk'. Volgens 'zeer welingelichte politieke kringen' had Bahr in Moskou gezegd dat, hoewel erkenning van de DDR bij de huidige samenstelling van de Bondsdag niet haalbaar was – er was geen tweederde meerderheid voor herziening van de grondwet –, de bondsregering wel inzag dat erkenning van de DDR onvermijdelijk was. Ook zou de bondsregering geen bezwaar maken tegen opname van de DDR in internationale organisaties als de VN.²⁵

NRC-lezers bleven in het ongewisse over de definitieve koerswijziging in de Duitsland-politiek van de Bondsrepubliek; de primeur van Van der Zee haalde hun krant niet. Heldring motiveerde het besluit om het artikel niet te plaatsen in een brief aan Van der Zee, waarbij hij ook een stuk van de chef buitenland Frits Dekker en een stuk van de redacteur buitenland J.W. van der Meulen voegde. Die stukken werden door Van der Zee opgevat als een 'requisitoir'. Uit het feit dat zijn primeur niet opgenomen was, terwijl hij bovendien als motivatie een waslijst van kritische kanttekeningen ontving, concludeerde hij dat bij de NRC 'men nog niet bereid is om mij het vertrouwen te schenken', zoals hij Heldring op 8 februari in een brief liet weten.²⁶ Hierop klom Heldring weer in de pen: 'aan de juistheid van je bronnen is dezerzijds nooit getwijfeld', aldus de hoofdredacteur, maar – wat voor Van der Zee misschien erger was – wel 'aan de juistheid van je weergave'. Van der Meulen, de specialist op de buitenlandredactie, twijfelde er volgens Heldring aan 'of de Bondsrepubliek inderdaad tot de conclusie gekomen was dat volkenrechtelijke erkenning van de DDR onvermijdelijk was. [...] Ikzelf was bereid dit te aanvaarden, maar vond dit feit geen onderwerp voor een nieuwsartikel.' Naar Heldrings idee was een achtergrondartikel, waarin het hele 'rijpingsproces' beschreven werd, passend geweest. 'De manier waarop je het "nieuws" bracht, blijf ik dus nog steeds niet helemaal gelukkig vinden. Dat is waarschijnlijk een verschil tussen NRC- en AH-filosofie.'²⁷

Door nadruk op 'de manier waarop' Van der Zee het nieuws had gebracht te leggen, trachtte Heldring de zaak terug te brengen tot een verschil in journalistieke stijl. Dat was het ook, maar niet alleen. Het ging ook om een politiek-inhoudelijk verschil tussen het Handelsblad en de NRC. Dit werd des te duidelijker toen op 13 februari in het Handelsblad een hoofdartikel over de kwestie verscheen. Hierin werd betoogd dat Nederland het beleid

van Brandt niet moest doorkruisen door op eigen houtje de DDR te erkennen, zoals progressieve politici bepleitten. Het Handelsblad vroeg zich echter af of de meer conservatieve politici in Nederland die zeiden de Ostpolitik van Brandt te willen steunen zich wel realiseerden in welke richting deze politiek koerste:

Er kan immers nauwelijks meer twijfel aan bestaan dat de huidige bondsregering werkelijk beweging wil brengen in het onder Adenauer verstarde oostfront en dat niet alleen de erkenning van de Oder-Neisse-grens, maar ook de volkenrechtelijke erkenning (de feitelijke heeft Bonn al langer achter zich) van de DDR door haar in principe aanvaard is. Onze correspondent in Bonn onthulde dit op 5 februari jl. met zijn opzienbarende bericht over de onderhandelingen in Moskou, waarbij de Westduitse staatssecretaris Bahr naar voren heeft gebracht dat Bonn inziet dat erkenning van de DDR onvermijdelijk is.²⁸

Door het belang te beklemtonen van het artikel van Van der Zee dat niet in de NRC was opgenomen, onderstreepte het Handelsblad het meningsverschil met de NRC. Hoeveel aandacht het Handelsblad enerzijds en de NRC anderzijds aan de Ostpolitik besteedden, bleek voor een deel bepaald te worden door de politieke vraag hoe gewenst de toenadering tot het Oostblok was. Ook de verdere berichten van Van der Zee over de Ostpolitik werden minder vaak of sterk bekort door de NRC overgenomen – en vaak waren het juist de passages die optimistisch stemden over de kans van slagen van de nieuwe politiek van de regering-Brandt die geschrapt werden.²⁹

Pas toen de Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie in augustus 1970 een verdrag sloten, waarin de bestaande grenzen feitelijk werden erkend en afgezien werd van het gebruik van geweld, kwam ook voor de NRC het belang van de Ostpolitik vast te staan. Benz sloeg in zijn rapportages opeens een heel andere toon aan. In zijn memorandum van 4 september 1970 noemde hij het Verdrag van Moskou van 'historische betekenis'.

Wilde haren

De verschillende behandeling die bepaalde artikelen van de gezamenlijke redacteurs Vis en Van der Zee ten deel viel in respectievelijk het Handelsblad en de NRC toont op een aantal manieren het verschil tussen beide kranten in het laatste jaar van hun bestaan. Het Handelsblad was uit op een actieve journalistiek, waarin de primeur een belangrijke rol speelde, terwijl in de NRC de rustige beschouwing de boventoon voerde.

Hier keek men op een meer afstandelijke manier naar de wereld. Terwijl in het Handelsblad het nieuws voor de lezer vaker werd geïnterpreteerd, hield men bij de NRC vast aan een strikte scheiding van nieuws en commentaar. In het Handelsblad trad de journalist als persoon naar voren, getuige bijvoorbeeld de foto van Vis bij zijn rubriek. De NRC ging niet mee in deze trend. De journalistiek die de NRC bedreef was nog in hoge mate onpersoonlijk en institutioneel. Men had hier dan ook een voorkeur voor officiële bronnen, terwijl bij het Handelsblad meer uiteenlopende bronnen aangeboord werden. Ten slotte verschilden de twee kranten ook in politieke kleur. Was aan het begin van de jaren zestig de NRC juist minder conservatief dan het Handelsblad, aan het eind van de jaren zestig was de verhouding precies omgekeerd. 'De Rooie Rotterdammer' was zo rood niet meer; het grijze Handelsblad had wilde haren gekregen.

Korzelig

Het voorbeeld van de gezamenlijke correspondent te Bonn toont ook hoe stroef de samenwerking tussen de twee verschillende kranten verliep. Ervoer Van der Zee een tekort aan vertrouwen van Heldring en de buitenlandredactie van de NRC, Heldring toonde zich op zijn beurt gepikeerd in een andere zaak. Ook hierbij ging het om een artikel van Van der Zee dat wel in het Handelsblad maar niet in de NRC was opgenomen. Het betreffende artikel handelde over het vaccinatiebeleid in Duitsland, waar een besmettelijke ziekte was uitgebroken. Van der Zee, die bij het Handelsblad gewend was dat een correspondent op elk terrein, dus ook op het medische, meedacht, had Heldring laten weten dat de NRC zijns inziens ten minste een artikel van de medische medewerker over deze zaak had moeten opnemen, zoals dat ook in het Handelsblad was gebeurd. Heldring schreef hem hierop geërgerd: 'ik hoef toch geen lessen van onze correspondent in Bonn in ontvangst te nemen over hoe ik in een materie die niet direct tot zijn competentie behoort (een medische materie nl.) had moeten handelen!' Het pijnlijke was dat het betreffende artikel van de medische medewerker wel degelijk in de NRC had gestaan: het was een dag eerder geplaatst dan in het Handelsblad, en wel *in plaats van* het artikel van Van der Zee. De korzelige conclusie van Heldring tegenover Van der Zee was dan ook dat 'je de NRC minder zorgvuldig leest dan het AH'. Zo vlogen de verwijten tussen Rotterdam en Bonn heen en weer. De geladen briefwisseling tussen Heldring en Van der Zee was symptomatisch voor de wrijving die de gedwongen samenwerking tussen het Handelsblad en de NRC opriep. Het was precies dit soort sentimenten dat een fusie tussen de twee kranten zo lang tegenhield.

De 'Plasmolen-putsch'. Stijkels greep naar de macht

Na de mislukte greep naar de macht van Stijkel kon Pluygers zijn positie consolideren. In 1975 vierde hij zijn 25-jarig jubileum als directeur.

Bij de oprichting van de NDU in 1964 was al gebleken dat de Rotterdamse directeur Pluygers uit overwegingen van efficiency voor een verregaande integratie van de twee kranten was. De toenmalige directeur van het Handelsblad, Drost, was daar ook een voorstander van geweest. Maar deze Drost werd door Pluygers na de totstandkoming van de NDU het concern uit gewerkt en van zijn opvolger Stijkel zou Pluygers op dit gebied maximale tegenwerking krijgen. Ook Stempels, de hoofdredacteur van de NRC, was fel tegen een fusie van de kranten. Daarbij kwam dat Pluygers zelf deze fusie praktisch gezien nog niet voor zich zag. Doordat het productieproces in het geval van een twee keer zo grote oplage vanwege capaciteitsgebrek eerder moest beginnen, zou een gecombineerde krant niet met de actuele en volledige beursgegevens kunnen uitkomen. Dat probleem werd echter opgelost, toen de gegevens van de Amsterdamse beurs per 1 februari 1967 al om 13.00 uur ter beschikking van de pers kwamen. De avondbladen van de NDU konden nu dus eerder ter perse gaan. Dat betekende dat het vanaf dat moment mogelijk was in Rotterdam een grotere oplage te drukken, hetzij van de beide kranten apart, hetzij van een gecombineerde krant.

Praktisch gezien maakte de beursvervroeging de fusie van de twee kranten mogelijk. De economische situatie maakte zo'n fusie bovendien steeds wenselijker. In 1966 en 1967 was er sprake van een recessie. Een negatieve ontwikkeling voor de dagbladpers was daarnaast dat de televisie vanaf 2 januari 1967 reclame ging uitzenden. De verwachting was dat vooral de landelijke avondbladen adverteerders aan de televisie zouden verliezen, aangezien de televisie 's avonds uitzond en in het hele land te ontvangen was.

Inderdaad was er die zomer sprake van een alarmerende achteruitgang in het advertentievolume van de NRC en het Handelsblad.³⁰ Vanuit de Raad van Commissarissen kwamen rond die tijd de eerste voorzichtige suggesties de kranten te laten fuseren.³¹ Deze suggesties vonden echter nog geen weerklank bij Pluygers. Hoewel Pluygers aandrang op geldbesparende samenwerking, betoonde hij zich in de commissarissenvergaderingen vooralsnog geen voorstander van een fusie tussen de twee kranten. Pluygers realiseerde zich dat een algehele fusie vanwege de weerstand van NRC-hoofdredacteur Stempels geen haalbare kaart was.³² Stempels vond het Handelsblad de NRC onwaardig. Met het vertrek van Steketee en de aanstelling van Hofland als hoofdredacteur waren deze superioriteitsge-

voelens alleen maar toegenomen, zoals bleek uit een interview met Stempels dat in mei 1968 verscheen in het Amsterdamse studentenblad *Discorsi*. Hierin telde Stempels tevreden het aantal academici bij de NRC – elf in totaal. Met uitzondering van de theoloog Lamping waren alle hoofdredacteuren van de NRC jurist. ‘Ik vind dat noodzakelijk voor een krant als deze. Hofland van het Handelsblad is een Nijenrode-figuur. Zoiets is wel onmogelijk hier. Ja. Dat kun je wel zeggen.’ Heldring staat meer dan dertig jaar later nog helder voor de geest hoe ‘rabiaat tegen’ samensmelting met het Handelsblad Stempels was.³³ Maar na de coup van Heldring op het hoofdredacteurschap in mei 1968 had Stempels veel minder te vertellen. Heldring stond reëler tegenover een eventuele fusie met het Handelsblad, wat de speelruimte van Pluygers aanzienlijk vergrootte. Al was Stempels nu dus weggefallen als barrière tegen een fusie, binnen de directie had Pluygers te maken met tegenwerking van zijn Amsterdamse mededirecteur, Stijkel. Stijkel was gebrand op het onafhankelijke voortbestaan van het Handelsblad. De krant bood hem een platform van waaraf hij zijn gestagneerde loopbaan weer in beweging hoopte te brengen.

In 1968 was de NDU de recessie te boven: in het eerste kwartaal van dat jaar was sprake van een ‘bijzonder bevredigend resultaat’ voor het bedrijf.³⁴ De resultaten van de avondbladen bleven hierbij echter achter, waardoor die rode cijfers structureel begonnen te lijken. De gedachten van Pluygers gingen nu uit naar een gecombineerde hoofdredactie met een algemeen hoofdredacteur voor beide bladen en een ‘managing editor’ voor elk apart. Stijkel wilde daar echter niets van weten. Daar bestaat ‘geen overeenstemming over’, stelde hij tegenover de commissarissen. Hij wilde ‘in dit stadium beslist geen uitzicht in die richting’ geven, zo hield hij hun voor.³⁵ Terwijl Pluygers tijdens de commissarissenvergaderingen langzaam maar zeker op een fusie afkoerste, hield Stijkel de boot af. Stijkel legde stevast de nadruk op positieve ontwikkelingen en deed het voorkomen alsof een omslag ten goede voor beide bladen nabij was. In de vergadering van 15 augustus 1968 stelde hij ‘dat er een belangrijke markt voor beide bladen ligt’. Op 18 oktober 1968 beweerde hij dat de teruggang tot staan was gebracht en de bladen nu in een ‘opbouwperiode’ verkeerden. Op 11 december 1968 hield hij de commissarissen voor dat het resultaat van de uitgebreide propaganda-acties moest worden afge wacht en dat daar zeker een termijn van één jaar voor nodig was. Op 28 augustus 1969 stelde hij met ongefundeerd optimisme dat de oplage-trend voor zowel het Handelsblad als de NRC naar omhoog was omgebo-gen. Kortom, Stijkel probeerde uit alle macht de fusie tussen de twee

kranten tegen te houden. Tenslotte zou een fusie met de NRC het einde betekenen van het Handelsblad als bastion van waaruit hij de macht in de NDU naar zich toe kon trekken.

Groen-blauw-rood

Pluygers had aanvankelijk hoge verwachtingen van Stijkel. Diens status als oud-staatssecretaris voor de VVD straalde af op het concern en was daarenboven een waarborg tegen het verder afdrijven van het Handelsblad in linkse richting. Hoewel Stijkel door Pluygers zelf was aangezocht, kwamen zij al snel tegenover elkaar te staan. De twee directeuren hadden dan ook diametraal tegengestelde persoonlijkheden: Stijkel had een rijzige gestalte, terwijl Pluygers klein en gedrongen was. Stijkel was het type diplomaat, goed gekleed en ijdel; Pluygers een echte doener met een typische Rotterdamse mentaliteit van hard werken en zuinig zijn. Stijkel had weinig kaas gegeten van bedrijfsvoering, maar hij was gepokt en gemazeld in de politiek. Pluygers was groot geworden binnen het bedrijf en had een goed economisch instinct. Bovendien stond Pluygers sterk in zijn schoenen, terwijl Stijkel in al zijn wereldse arrogantie eigenlijk een onzekere man was.

Stijkel had weinig omhanden, want naast hemzelf en Pluygers telde de directie van de NDU nog vier leden, de adjunct-directeuren: Van Roosmalen, die de drukorders onder zijn hoede had; Nuijten, die over het technische apparaat ging; W.C. Momma, die belast was met de abonnementen en de losse verkoop en Abbing, die bij het Handelsblad de gehele bedrijfsvoering deed. Stijkel had wel een kamer in Rotterdam, maar hij bleef er nooit lang. De secretaresses konden aan zijn kleding zien waar hij weldra naartoe zou gaan. Had hij een driedelig pak aan, dan ging hij naar Amsterdam; droeg hij minder nette kleren, dan ging hij al snel weer naar huis. 'Stijkel was weer in dagen niet te vinden', schreef Spoor als hoofdredacteur eens over deze directeur.³⁶ Pluygers gaf zijn secretaresse de opdracht bij te houden waar zijn mededirecteur de hele dag uithing. Zij maakte een schema met groen voor Rotterdam, blauw voor thuis in Wassenaar en rood voor Amsterdam. Blauw en rood overheersten.³⁷ Maar aan de rode kleur was niet af te zien hoeveel tijd Stijkel op het Handelsblad doorbracht. Aangezien Abbing de zaken daar goed in de hand had, was er voor Stijkel op het Handelsblad evenmin veel te doen. Stijkel bracht in Amsterdam veel tijd door in de Groote en in de Industriële Club. Verder was hij vaak op pad voor de VVD en zat hij ook veel thuis. Eén keer per week ging hij in Amsterdam met Abbing lunchen in de In-

dustriele Club. Daar praatten zij elkaar dan bij tussen elf uur en halfvier, terwijl zij zich op kosten van het Handelsblad te goed deden aan cordon bleu, asperges of fazant met zuurkool. Zij hadden een hekel aan de gewoonte van de directie in Rotterdam om gezamenlijk in de lunchkamer te lunchen. Daar smeerden de secretaresses de boterhammen en hielden bij hoeveel de heren er aten; de kosten werden aan het eind van de maand ingehouden op het salaris.³⁸

Het vijandige kamp

Binnen de NDU in Rotterdam gold adjunct-directeur Momma als de kroonprins. Hij kwam in 1965 van de papierfabrikant Van Gelder naar de NDU en werd secretaris van de directie. Twee jaar later werd hij al tot adjunct-directeur gepromoveerd. Hij was verantwoordelijk voor de abonnementen en losse verkoop in de hele NDU, maar na de komst van Abbing als onderdirecteur van het Handelsblad eind 1967 had hij in Amsterdam niets meer in te brengen. Abbing was een uitgesproken figuur: rechtdoorzee en enigszins tactloos. Momma herinnert zich dat hij bij hun kennismaking in de Port van Cleve meteen duidelijk maakte hoe de verhoudingen voortaan lagen: 'Ik ben door Stijkel aangenomen. Stijkel is mijn baas. Jij hoort bij het "vijandige" kamp en ik zal je niet sparen.'³⁹

Ondertussen was het in het vijandige kamp ook niet allemaal koek en ei. Er bestond een breed ongenoegen over het eigenmachtige optreden van Pluygers, die beslissingen nam zonder de andere directieleden en de stafleden te raadplegen. Pluygers was een ondernemer van het patriarchale type: hij had hart voor zijn werknemers, maar opereerde op eigen gezag. De meeste zaken regelde hij ad hoc, als hij iemand tegenkwam. Afstemming met andere leidinggevendenden binnen het bedrijf kwam daaraan niet te pas.⁴⁰

Vanwege de penibele situatie waarin de avondbladen van het concern verkeerden, laaiden gevoelens van frustratie over het management van het bedrijf gemakkelijk op. Bij het Handelsblad en de NRC was men verbolgen over de manier waarop de samenvoeging van de Haagse redacties van bovenaf was opgelegd. Eind december werd plotseling ook de samenvoeging van het Supplement van het Handelsblad en het Wekelijks Bijvoegsel van de NRC vanuit de directie verordonneerd. NRC-redacteur A.F. (Ton) van Zweeden klaagde op de redactievergadering van 29 december 1969 'dat bij besluiten van de directie met betrekking tot de samenwerking tussen NRC en Handelsblad de redactie, en met haar de redactiecommissie, telkens voor een voldongen feit werd geplaatst'.⁴¹

Hoofddirecteur Heldring gaf tijdens deze vergadering aan zelf eveneens voor een voldongen feit te zijn geplaatst door de directie – door Pluygers dus.

De putsch

Stijkel maakte dankbaar gebruik van de heersende onvrede over het eigengereide optreden van Pluygers. Hij probeerde de commissarissen van het concern tegen Pluygers op te zetten. Eind 1969, toen Pluygers naar aanleiding van de desastreuze jaarcijfers van de twee kranten definitief op een fusie afkoerste, achtte Stijkel de tijd gekomen om toe te slaan. ‘Ik heb Feith om!’ riep Stijkel in de herinnering van Abbing. Het was zeer de vraag of dat een juiste inschatting was van de positie van de president-commissaris. In elk geval beraamden Stijkel en Abbing toen het plan voor een ‘putsch’ die Pluygers moest onttroonen en Abbing mededirecteur van Stijkel moest maken.⁴² Abbing benaderde Momma, want op het punt van het ontbreken van een moderne overlegstructuur in de onderneming waren beiden het roerend eens. Abbing stelde Momma voor de gevoelens van frustratie over het eigenmachtige opereren van Pluygers die onder de adjunct-directeuren, hoofddirecteuren en stafleden leefden in daden om te zetten. Momma wist niet dat Abbing daarmee in opdracht van Stijkel handelde; Abbing gaf alleen aan dat Stijkel hen zou steunen. Momma en Abbing organiseerden gezamenlijk een bijeenkomst waar men zich over het onderwerp zou beraden.

Op 15 januari 1970 werd in een etablissement aan de Kralingse Plas, vlak bij de twee molens die daar staan, met een winters landschap als achtergrond, de bijeenkomst gehouden die zou leiden tot de zogenaamde ‘Plas-molen-putsch’. Aanwezig waren een man of tien, allen afkomstig uit de hogere regionen van de NDU. Naast Abbing en Momma was de volledige hoofddirectie van de NRC – Heldring, Guise en Stempels – present. Van de hoofddirectie van het Handelsblad waren Hofland en Woltz er. Alleen Spoor ontbrak om praktische redenen – hij was het eens met de kritiek op Pluygers. Verder was Tak aanwezig, de technisch bedrijfsleider in Rotterdam, en ook het hoofd advertentie-exploitatie, Jansen.⁴³ Daar aan de Kralingse Plas werd men het eens over de tekst van een petitie. Vastgesteld werd dat er ‘in verschillende geledingen van het concern’ ‘oprechte twijfel’ bestond ‘aan de doelmatigheid’ van ‘de structuur van het concern, in het bijzonder aan de organisatie van het management’.⁴⁴ Vervolgens werden er twee conclusies getrokken: er moest een extern onderzoek ko-

men naar het 'top-management' en er moest op korte termijn 'een gemengde commissie' worden ingesteld 'die de toekomst van de avondbladen' zou gaan bestuderen.

Toen men het eens was over de tekst van de petitie, keek iedereen naar Momma als degene in wie Pluygers het meeste vertrouwen stelde. Momma moest het document maar aanbieden; hij zou de minste agressie bij Pluygers oproepen. Ondanks de kritiek die Momma op zijn stijl van leidinggeven had, was de verhouding tussen hem en Pluygers goed. Pluygers beschouwde Momma niet voor niets als zijn toekomstige opvolger. Momma vond evenwel dat hij de beker niet aan zich voorbij kon laten gaan. Voor het aanbieden van de petitie koos hij het moment van de postbehandeling die altijd aan de directievergadering voorafging – bij de vergadering zelf waren de adjunct-directeuren niet aanwezig. De dag tevoren belde Abbing hem op om zich ervan te verzekeren dat Momma zou doorzetten.⁴⁵

Momma zette door. Hij vroeg tijdens de postbehandeling: 'Mag ik even jullie aandacht?' Maar op het moment dat hij de petitie pakte om die voor te lezen, stond Stijkel op, excuseerde zich dat hij even een telefoontje moest plegen en liep de kamer uit.⁴⁶ De aanbieding van de petitie was het ogenblik geweest waarop Stijkel had moeten toeslaan. Zo hadden Abbing en hij dat ook afgesproken. Hij zou achter Momma gaan staan. Als gelijkwaardige van Pluygers was hij de enige die de petitie gewicht kon geven. Maar Stijkel liet het moment passeren. Hij had uiteindelijk niet het lef om Pluygers openlijk aan te vallen. Momma overhandigde Pluygers de petitie uit naam van de andere adjunct-directeuren, de staf en de hoofdredacties. Pluygers nam het papier aan en stak het in zijn zak. Tegen Momma zei hij: 'Dit valt mij tegen van jou.' De anderen benaderde hij de erop volgende dagen allemaal persoonlijk, waarbij alleen Spoor voet bij stuk hield. Tak en Heldring bonden volgens Momma meteen in.⁴⁷ Zo kon Pluygers de petitie naast zich neerleggen.

Met de mislukte putsch was Stijkels rol in de NDU uitgespeeld. Pluygers wachtte op een gelegenheid om zich van hem te ontdoen. Die deed zich voor toen Stijkel het voorzitterschap van de Kamer van Koophandel te Amsterdam aanvaardde, een functie die volgens Pluygers niet te combineren was met zijn volledige baan als directeur van de NDU. In mei 1971 stond vast dat Stijkel de NDU moest verlaten.⁴⁸ Hij zou uiteindelijk per 1 juni 1972 vertrekken en Momma zou hem opvolgen als directeur.

Fusie

1969 was het jaar geweest waarin de commissarissen het met de NRC en het Handelsblad hadden willen aankijken. President-commissaris Feith noemde 1969 met betrekking tot de positie van de twee avondbladen 'het jaar van overdenking'.⁴⁹ Toen dat najaar bleek dat de resultaten over 1969 desastreus zouden uitpakken, was het lot van beide kranten eigenlijk al bepaald. De NDU moest op beide kranten meer dan een miljoen gulden bijleggen. Bij het Handelsblad liep het aantal abonnees sterk terug; bij beide kranten bleef de omvang van het advertentievolume ver achter bij het landelijke gemiddelde. De reclame op televisie was de grote boosdoener. De overheid haalde via de STER jaarlijks tientallen miljoenen gulden binnen, die voor een groot deel werden weggehaald bij de pers en dan met name bij de landelijke avondbladen.⁵⁰ De pers werd gedeeltelijk gecompenseerd voor de derving aan advertentie-inkomsten, maar voor de NDU betekende deze zogenaamde STER-compensatie slechts een tegemoetkoming in het verlies. De concernwinst over 1969 bleef alleen dankzij incidentele baten op peil.⁵¹ Voor Pluygers stond de noodzaak van drastische maatregelen nu vast. Nog voor het einde van het jaar kondigde hij niet alleen aan dat de bijvoegsels moesten worden samengevoegd, maar ook dat de redacties buitenland moesten worden gecentraliseerd.⁵²

Bij de besluitvorming over een algehele fusie waren twee bijkomende, bedrijfsmatige factoren van belang: het vertrek van Trouw als drukorder bij het Handelsblad en de aanschaf van nieuwe persen in Rotterdam. De onderhandelingen met Trouw over de verlenging van de drukorder waren afgeketst. Trouw ging per januari 1971 over naar de Perscombinatie. Dat betekende dat de drukkerij van het Handelsblad met een gat van vijf tot zes ton op de begroting kwam te zitten. Hoewel dat gat wel te vullen was, voelde Pluygers er meer voor het technische bedrijf van het Handelsblad af te stoten. In Rotterdam werden in 1970 en 1971 namelijk twee nieuwe rotatiepersen verwacht voor het groeiende AD. Aangezien het AD als ochtendblad 's nachts gedrukt werd, konden deze persen overdag mooi worden ingezet voor het drukken van een verhoogde oplage aan avondbladen. Technische concentratie in Rotterdam maakte de keuze voor een fusie van de kranten aantrekkelijker. Toen de eerste twee maanden van 1970 over de exploitatie van de NRC en het Handelsblad alweer 1 miljoen verlies werd gemaakt,⁵³ had Pluygers geen verdere argumenten nodig. Het fusiebesluit viel in februari 1970.⁵⁴ De positie van Stijkel was na de mislukte putsch zodanig verzwakt dat hij niet langer bij machte was de fusie met de NRC tegen te houden.

Conclusie

Het uiteindelijke besluit om de NRC en het Handelsblad te laten fuseren werd begin 1970 genomen onder druk van de slechte resultaten over 1969. Maar als het aan Pluygers had gelegen, was de beslissing al veel eerder gevallen. Historicus Paul van de Laar heeft het dan ook bij het verkeerde eind wanneer hij stelt dat de inbedrijfstelling van de nieuwe persen ten behoeve van het AD in de loop van 1970 pas de praktische voorwaarde creëerde voor de fusie.⁵⁵ Praktisch gezien was de fusie al drie jaar eerder mogelijk, toen de beursgegevens per februari 1967 vervroegd beschikbaar kwamen. Maar zowel Stempels als vanaf oktober 1967 ook Stijkel lag toen nog dwars. Pas toen de positie van Stempels na de coup van Heldring gemarginaliseerd was en Stijkel begin 1970 zijn hand overspeeld had met de Plasmolen-putsch, lag de weg open voor Pluygers om de twee kranten te laten fuseren. De slechte resultaten over 1969 maakten dat ook niet meer dan logisch. Dat de nieuwe persen voor het AD overdag prachtig konden worden ingezet om de fusiekrant te drukken was niet meer dan een bijkomstige gunstige factor. In februari 1970 was de kogel definitief door de kerk. Het Algemeen Handelsblad en de NRC zouden dat najaar ophouden te bestaan. Na respectievelijk 142 en 126 jaar moesten zij samen aan hun eerste jaargang beginnen.